

بررسی و ارزیابی نگرش مذهبی دانشجویان دانشگاه آزاد خرم‌آباد

محمد امینی،* حمید رحیمی،** خدیجه ابراهیمی***

چکیده

این پژوهش با هدف بررسی نگرش مذهبی دانشجویان انجام شد. روش پژوهش توصیفی پیمایشی از نوع مقطعی و جامعه آماری آن، دانشجویان دانشگاه آزاد خرم‌آباد در سال ۱۳۹۲ تا ۱۳۹۳، به تعداد ۱۳ هزار نفر بودند که ۱۴۵ نفر از دانشجویان به شیوه تصادفی طبقه‌ای انتخاب شدند. داده‌های این پژوهش از طریق اجرای پرسش‌نامه استاندارد سراج‌زاده با ۲۶ پرسش

* استادیار و عضو هیئت علمی دانشگاه کاشان.

akhlagh@dte.ir

** استادیار و عضو هیئت علمی دانشگاه کاشان.

dr.hamid.rahimi@gmail.com

*** دانشجوی کارشناسی ارشد برنامه درسی دانشگاه کاشان.

akhlagh@dte.ir

تاریخ تأیید: ۱۳۹۵/۰۲/۳۱

تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۱۰/۱۰

بسته پاسخ، در چهار مؤلفه برحسب طیف پنج درجه لیکرت جمع آوری شد. روایی پرسش نامه به طریق محتوایی توسط کارشناسان تأیید شد. پایایی پرسش نامه نیز از طریق ضریب آلفای کرونباخ ۰/۸۱ برآورد شد. یافته ها نشان داد که میانگین مؤلفه های نگرش مذهبی دانشجویان در دانشگاه آزاد خرم آباد، بیش از حد متوسط ۳ است. بالاترین میانگین مربوط به مؤلفه نگرش اعتقادی به میزان ۴/۴۷ است. همچنین، بین نگرش مذهبی دانشجویان و معدل های آنان در مقاطع گوناگون آموزشی دانشگاه آزاد، تفاوت معنادار وجود نداشت؛ اما برحسب جنس معنادار بود.

واژگان کلیدی

نگرش مذهبی، دانشجوی، آموزش عالی.

طرح مسئله

ایجاد و تقویت نگرش های دینی و مذهبی یادگیرندگان و تلاش سازمان یافته در جهت رشد و پرورش اخلاقی و ارزشی و معنوی آن ها، همواره مهم ترین هدف و کارکرد نهادهای آموزشی کشور در سطوح و مقاطع گوناگون بوده است. در واقع، فرض بر این است که آموزش ارزش ها، به عنوان یکی از هدف های اصلی نظام های آموزشی، امکان انتقال فرهنگ و ارزش های مرتبط به آن را به نسل آینده فراهم می سازد (باقری، ۱۳۸۷). بر این اساس، دانشگاه ها و مراکز آموزش عالی نیز، به عنوان یکی از نهادهای آموزشی مهم و بسیار حساس، به موازات کارکردهای علمی و تخصصی خود در رشته های گوناگون، نمی توانند نسبت به هدف های دینی و اخلاقی و رشد ارزش ها و نگرش های مرتبط به آن در دانشجویان بی اعتنا باشند.

پژوهش‌های باستان‌شناسی و انسان‌شناسی نشان داده‌اند که مذهب جزء جدایی‌ناپذیر زندگی بشر در تمام دوران‌ها بوده است. به‌گفته‌ی فرانکل بنیان‌گذار مکتب معنادرمانی، احساس مذهبی عمیق و واقعی در اعماق ضمیر ناهشیار هر انسانی وجود دارد (احمدی، ۱۳۸۳). درعین‌حال، باید بر این نکته تأکید کرد که دین، انسان را به فلسفه‌ی حیات مسلح می‌کند و به وی روشنگری لازم را می‌بخشد. دین برای فرد، نقشی ایفا می‌کند که قطب‌نما برای کشتی؛ یعنی راهنمایی برای او در تمام جنبه‌های زندگی است (خدایاری‌فرد، ۱۳۸۵). امیل دورکیم در تعریف و تحلیل دین، با تأکید عمده بر رفتار دینی، آن را موجب تقویت باورها و رشد همبستگی اجتماعی می‌داند (غیاثوند، ۱۳۸۶). بر چنین مبنایی است که صاحب‌نظرانی، همچون دورکیم در کاوش و مطالعه درباره‌ی دین، بیش از هر چیز، بر ابعاد رفتاری و انجام اعمال دینی توسط افراد تأکید می‌کنند. از نظر آنان عملکردهای مذهبی مثل رفتار و تشریفات، همانند عناصر اصلی دین‌داری است و از این‌رو، برای شناخت دین باید به شیوه‌های عملکرد مردم توجه و آن را تحلیل کرد (طالبی، ۱۳۸۰).

ویلیام جیمز کارکرد دین را حل مشکلات ارزشی و در نتیجه معنادار کردن زندگی انسان تلقی می‌کند. این صاحب‌نظر وجود استدلال‌های منطقی را به‌تنهایی نشان‌دهنده‌ی ابعاد انسان نمی‌داند. وی معتقد است که تجربه‌ها و آموزه‌ها و معانی دینی و مذهبی که می‌توان از آن‌ها به‌عنوان کیفیت درونی یاد کرد، به هستی و انسان حیات می‌بخشند و نمی‌توان با زبان عقلانی یا منطقی آن‌ها را با پدیده‌های دیگر مقایسه کرد (تیبسی، ۲۰۰۳). یونگ (۱۳۸۴) دین را قدیمی‌ترین و عمومی‌ترین تظاهر روح انسانی تلقی می‌کند که نمی‌توان اهمیت آن را به‌عنوان پدیده‌ای اجتماعی و تاریخی نادیده گرفت. این روان‌شناس با

استناد به پژوهش‌های انجام‌شده در حوزه‌های باستان‌شناسی و انسان‌شناسی تأکید می‌کند که دین و مذهب در همه دوران‌ها بخش جدایی‌ناپذیر زندگی انسان بوده است. چراکه اصولاً دین در ضمیر ناخودآگاه فرد ریشه داشته و واقعیتی زنده و منشأ راهنمایی و اندرزی است که آن را در هیچ منبع دیگری نمی‌توان یافت و انسان باید به آن گوش دهد.

علاوه بر صاحب‌نظران متقدمی که پیش‌ازین از آن‌ها نام برده شد، بسیاری از نویسندگان و اندیشمندان سال‌های اخیر، به نقش و اهمیت دین در عرصه‌ها و حوزه‌های گوناگون توجه کرده‌اند. از دیدگاه بنیامین روش، دین همان‌قدر برای پرورش و سلامت روح انسان اهمیت دارد که هوا برای تنفس (عثمان نجاتی، ۱۳۶۷). پارگامنت (۲۰۰۷) معتقد است که دین در کاهش آثار منفی فشارهای روانی زندگی بسیار مؤثر است. درعین‌حال، دین کارکردهای مهمی، همچون احساس امید، احساس نزدیک‌بودن به دیگران، آرامش هیجانی، فرصت خودشکوفایی، نزدیکی به خدا و کمک به حل مشکلات گوناگون را داراست (نیومن و پارگامنت، ۱۹۹۰). فوکویاما به ارزش‌های اخلاقی دین، مانند مشارکت، صداقت، اعتماد و ایثار اشاره می‌کند و آن‌ها را باعث ایجاد سرمایه اجتماعی، بین‌اعضای یک گروه یا فرقه مذهبی می‌داند (روحانی صراف و زروانی، ۱۳۸۷). واخ در حوزه دین، مشخصاً به تجربه دینی و نحوه بیان و ابراز آن تأکید می‌کند. از دیدگاه این صاحب‌نظر، دین از ابعاد نظری و عملی و اجتماعی برخوردار است و با اصول اعتقادی و نیز آموزش آیین‌های گوناگون خود، مؤمنان و دین‌داران را به یکدیگر پیوند می‌دهد (جلالی‌مقدم، ۱۳۷۹).

یانگ (۲۰۰۷) می‌گوید، افراد مذهبی با داشتن معنا در زندگی، امید به یاری خداوند در موقعیت‌های سخت، بهره‌مندی از حمایت‌های اجتماعی و معنوی و

احساس وابستگی به منبعی والا، هنگام مواجهه با رویدادهای سخت، متحمل فشار بسیار کمتری می‌شوند. از سوی دیگر، اندیشمندان و صاحب‌نظرانی که از منظری کاملاً دینی به پدیدهٔ دین و آثار گوناگون آن نگاه می‌کنند، به کارکردهای آن به‌گونه‌ای عمیق‌تر توجه کرده‌اند. علامه طباطبایی با اشاره به پیوند و ارتباط دین و زندگی اجتماعی، معتقد است که عملاً این پیوند موجب می‌شود که انسان حضور خداوند را در همهٔ عرصه‌های فعالیت فردی و اجتماعی حس کند و خود را در مقابل آن مسئول بداند. به‌علاوه، هر فرد دین‌دار به راهنمایی دین به این حقیقت پی می‌برد که زندگی وی محدود به این جهان مادی نیست؛ بلکه حیاتی نامحدود و جاویدان دارد که با مرگ از میان نمی‌رود. از دیدگاه علامه جعفری (۱۳۷۵) نیز، حیات معقول که ناظر به تکاپوی آگاهانهٔ فرد در سرتاسر مراحل زندگی خود به‌سوی کمال است، بدون پیروی از دین محقق نمی‌شود. به‌علاوه، پاسخ پرسش‌های بنیادی زندگی، از جمله آنکه من کیستم و از کجا آمده‌ام و به کجا می‌روم؟، فقط از طریق دین بیان می‌شود. از این روست که علامه جعفری تأکید می‌کند، نادیده‌انگاشتن دین در زندگی موجب خاموش شدن احساس برتری انسان در مقابل شکوه و عظمت جهان هستی می‌شود؛ چراکه این احساس بدون اعتقاد و دل‌بستگی به حکمت و خواست فوق این‌جهانی مفهومی ندارد.

ملکیان (۱۳۸۲) دین را نظامی اندیشگر تعریف می‌کند که تفسیری خاص از جهان هستی و جایگاه انسان نسبت به آن بیان و براساس این تفسیر شیوهٔ زندگی خاصی را توصیه می‌کند و درنهایت، این تفسیر و توصیه را در قالب برخی آیین‌ها، به‌شکل رمزی و نمادین جلوه‌گر می‌سازد. از این منظر، عبادت‌هایی همچون حج و روزه و نماز، صورت رمزی و نمادین تفسیری هستند که دین از جهان هستی و جایگاه انسان در آن بیان کرده است. قراملکی

(۱۳۸۹) می‌گوید که هر نوع اثر و فایده و ویژگی مثبتی که از طریق دین و پیامبران بر انسان و جامعه مترتب می‌شود، در زمره کارکردهای دین است. وی معتقد است که کارکردهای دین را در قالب دو نوع کارکرد فردی و اجتماعی می‌توان طرح و درباره آن بحث کرد. از دیدگاه این صاحب‌نظر، کارکردهای فردی دین شامل کارکردهایی همچون معرفت‌زایی احساسی و بهداشت روانی، یعنی معنابخشی به زندگی و رفع غربت و ایجاد هیجان‌های مثبت و همچنین بهداشت اخلاقی و رفتاری، یعنی عقلانیت‌بخشی به اخلاق و پشتیبانی و ضمانت اجرایی آن است. کارکردهای اجتماعی آن نیز ناظر بر همبستگی، آزادی اجتماعی، عدالت اجتماعی، هویت‌بخشی و بسترسازی برای فرهنگ و تمدن و... است. توجه و تأمل در مطالب بیان‌شده، تأییدکننده نقش مثبت و آثار سازنده‌ای است که اصولاً دین و باورهای دینی در ابعاد فردی و اجتماعی دارند. پژوهش‌های انجام‌شده در این حوزه، ضمن مستندسازی این واقعیت، تصویری از وضعیت موجود نگرش‌های دینی دانش‌آموزان و دانشجویان ترسیم می‌کند.

پیشینه پژوهش

پژوهش زارع (۱۳۸۰) نشان داد که اگرچه سطح دین‌داری دانشجویان و افراد عادی بیش از حد متوسط است، نگرش دینی دانشجویان، مدرن‌تر و غیردانشجویان سنتی‌تر است. درعین حال، این پژوهش مشخص ساخت که دانشگاه باعث می‌شود، دین‌داری دانشجویان بیشتر جنبه فردی به خود بگیرد. در پژوهش نجفی (۱۳۸۲) مشخص شد که بین دین‌داری دختران و پسران تفاوت معناداری وجود دارد؛ به این معنا که دختران به مراتب بیشتر از پسران

پاییند به مذهب هستند و باورهای مذهبی افزون تری دارند. حبیب‌زاده (۱۳۸۴) در پژوهشی انواع دین‌داری میان دانشجویان تربیت‌مدرس را بررسی کرد. وی به این نتیجه رسید که میزان پایبندی دانشجویان به ابعاد گوناگون دین‌داری واریانس درخور توجهی دارد؛ به طوری که پاسخ‌گویان در زمینه باورهای دینی و اخلاق و تکلیف‌های فردی، بیشترین نمره و در عبادت‌های جمعی و فردی دانش دینی، کمترین نمره را گرفته‌اند. پژوهش علوی (۱۳۸۵) هم نشان داد که نگرش دینی پاسخ‌گویان در بُعد شناختی، عاطفی، پیامدی و رفتارهای دینی در حد مطلوب بوده است.

در پژوهش خدایاری‌فرد (۱۳۸۵) مشخص شد که میانگین نمره‌های نگرش مذهبی طلبه‌های حوزه علمیه قم، به طور معناداری بیشتر از میانگین نمره‌های دانشجویان دانشگاه صنعتی شریف و دانشگاه تهران است. غیاثوند (۱۳۸۶) در بررسی وضعیت رفتارهای دینی میان دانشجویان دانشگاه تهران، آزاد و دولتی، به این نتیجه رسید که دانشجویان به رفتارهایی، چون روزه‌گرفتن، امر به معروف و نهی از منکر، رفتن به زیارت اماکن مذهبی و شرکت در مراسم تاسوعا و عاشورا، کمتر توجه می‌کنند و در رفتارهایی از قبیل نماز خواندن، قرآن خواندن و شرکت در نماز جماعت، تفاوت چندانی با جوانان غیردانشجو و مردم عادی ندارند. سایر یافته‌ها برحسب ویژگی‌های فردی و خانوادگی و تحصیلی نیز تفاوت‌هایی را میان این گروه‌ها نشان داد.

کرم‌الهی و تبریزی (۱۳۸۸) در بررسی وضعیت التزام دانشجویان دانشگاه قم و آزاد اسلامی قم و نشانه‌های دین‌داری، به این نتیجه رسیدند که وضعیت دین‌داری نشانگر پراکندگی درخور توجه میزان پایبندی آنان به جنبه‌های گوناگون دین‌داری است. به طوری که پاسخ‌گویان در جنبه‌های باورهای دینی و

اخلاق و تکلیف‌های فردی، بیشترین نمره و در عبادت‌های جمعی، احکام سیاسی، تنظیم شعائر دینی و مشارکت دینی، کمترین نمره را گرفتند. مهرابی‌زاده (۱۳۸۹) در مقایسه نگرش مذهبی و سلامت روانی دانشجویان دختر و پسر دانشگاه آزاد اسلامی، واحد بهبهان دریافت که بین نگرش مذهبی دانشجویان دختر و پسر تفاوت معناداری وجود دارد؛ ولی بین سلامت روانی دانشجویان دختر و پسر تفاوت معناداری مشاهده نکرد. صادقی و همکاران (۱۳۸۹) در بررسی وضعیت نگرش مذهبی و سلامت روان در دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی مازندران نشان دادند که میزان نگرش مذهبی دختران بیشتر از پسران است و توجه به وضعیت اجتماعی و فرهنگی در جهت ارتقای نگرش مذهبی پسران ضروری است.

سبک‌رو (۱۳۸۹) در تحقیقی نشان داد که میزان نگرش دینی موجود میان دختران دانشجو با میزان نگرش دینی موجود میان پسران دانشجو متفاوت است. به سخنی دیگر، نگرش دینی دانشجویان دختر در دانشگاه تهران از نگرش دینی دانشجویان پسر آن ضعیف‌تر است. همچنین، با افزایش میزان تحصیلات فرد، نگرش مذهبی ضعیف‌تر می‌شود. کشاورز (۱۳۹۰) گزارش می‌دهد که از نظر متغیرهای جمعیت‌شناختی، بین نگرش دینی دانشجویان تفاوت وجود دارد؛ برای مثال، نگرش دینی دانشجویان دانشکده ادبیات و علوم انسانی از دانشجویان مهندسی و همچنین نگرش دینی دانشجویان متأهل از دانشجویان مجرد قوی‌تر است. آقابابایی و همکاران (۱۳۹۱) در بررسی میزان خودارزیابی اسلامی دانشجویان در دانشگاه اصفهان دریافتند که میانگین همه مؤلفه‌هایی خودارزیابی، بیشتر از حد متوسط است. بین هریک از مؤلفه‌های خودارزیابی رابطه مثبت و معنادار وجود داشت. میانگین

خودارزیابی اسلامی در زنان بیشتر از مردان، در مقطع کارشناسی بیشتر از مقاطع تحصیلات تکمیلی و در دانشجویان رشته های الهیات و روان شناسی بیشتر از سایر رشته ها بود. همچنین، بین دیدگاه های افراد برحسب رشته و مقطع تحصیلی تفاوت مثبت و معنادار وجود داشت.

رجالی (۱۳۹۱) دریافت که نگرش مذهبی دانشجویان در تمام ابعاد دینی، بسیار قوی و نگرش مذهبی دختران دانشجو به طور معناداری بیش از پسران است. همچنین، بین متغیرهای سن و رشته تحصیلی با نگرش مذهبی ارتباط معنادار آماری وجود دارد. نوربخش (۱۳۹۳) دریافت که میان نوع دانشگاه و نوع سکونت در زمان تحصیل و همه جنبه های نگرش به دین، رابطه معناداری وجود دارد. در مقابل، رابطه معناداری میان نگرش به دین و رشته تحصیلی وجود ندارد؛ اما میان بُعد رفتاری نگرش به دین و رشته تحصیلی رابطه وجود دارد. نمره بُعد رفتاری نگرش به دین در میان دانشجویان علوم انسانی، بیشتر از سایر رشته ها است. همچنین، یافته ها نشان داد که هرچند میان ترم های حضور در دانشگاه و نگرش به دین رابطه وجود دارد، این رابطه عموماً بسیار ضعیف است.

میلر و همکاران (۲۰۰۰) در پژوهش خود به این نتیجه رسیدند که نوجوانانی که مذهبی نیستند و نمره های کمی در اندازه گیری میزان فعالیت مذهبی به دست می آورند، در مقایسه با نوجوانان دارای سطح بالاتر فعالیت مذهبی، بیشتر دچار مصرف مواد مخدر می شوند. ریچارد و همکاران (۲۰۰۰) در مطالعه ای نشان دادند که افزایش حضور در کلیسا به کاهش مصرف الکل و کوکابین میان گروه نمونه منجر شده است. مریل و همکاران (۲۰۰۵) در پژوهش خود نشان دادند که عواملی نظیر فراوانی حضور در کلیسا، سطح بالای دین داری در اعضای خانواده و والدین و فراوانی بحث های مذهبی

خانوادگی، اثر بازدارندگی در مقابل مصرف مواد در نوجوانان و جوانان دارد. اسمیت (۲۰۰۳) در تحقیق خود نشان داد که مذهب و نگرش‌های مذهبی، از طریق برقراری نظامی اخلاقی و تعیین قاعده‌های اجتماعی، مصرف مواد مخدر و بهبودی از آن را تحت تأثیر قرار می‌دهد. مطالعه بیرمن (۲۰۰۹) نشان داد که رویکرد دینی فقط پیش‌بینی‌کننده سلامت روان‌شناختی است؛ به این صورت که رویکرد مذهبی درونی با سطح بالاتر سلامتی و رویکرد مذهبی پایین با سطح سلامتی و رویکرد روان‌شناختی پایین تر ارتباط دارد.

به هر حال، با توجه به مبانی نظری و پژوهشی بیان شده، این پژوهش در صدد است که نگرش‌های مذهبی دانشجویان را بررسی و ارزیابی کند و دریابد که وضعیت نگرش مذهبی دانشجویان چگونه است؟ آیا میان نگرش مذهبی دانشجویان بر حسب ویژگی‌های جمعیت‌شناختی، مانند جنس، مقطع تحصیلی، رشته تحصیلی و ... تفاوت معناداری وجود دارد یا خیر؟

روش تحقیق

از آنجاکه هدف پژوهش حاضر، بررسی و ارزیابی وضعیت موجود نگرش دینی دانشجویان است، نوع تحقیق از نظر هدف، کاربردی و از نظر اجرا، توصیفی پیمایشی از نوع مقطعی است. جامعه آماری این پژوهش شامل دانشجویان دانشگاه آزاد خرم‌آباد در سال تحصیلی ۱۳۹۲ تا ۱۳۹۳ و به تعداد ۱۳ هزار نفر است که با استفاده از فرمول حجم نمونه کوکران و به روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای، متناسب با حجم، ۱۴۵ نفر به عنوان نمونه انتخاب شدند. بر این اساس، ۱۷ دانشجوی علوم پایه، ۶۵ دانشجوی علوم انسانی و ۶۳ دانشجوی مهندسی به عنوان نمونه انتخاب شدند.

در این پژوهش به منظور ارزیابی آزمودنی و جمع‌آوری داده‌ها از پرسش‌نامه سنجه دین‌داری استفاده شد. پرسش‌نامه سنجه دین‌داری مسلمانان به وسیله سراج‌زاده (۱۳۷۷)، به نقل از: شریفی، (۱۳۸۱) و براساس مدل گلاک و استارک (۱۹۶۵) با اسلام، به ویژه اسلام شیعی تطبیق داده و متناسب شده است. این پرسش‌نامه شامل ۲۶ پرسش است که چهار بُعد دین‌داری، یعنی اعتقادی، تجربی، پیامدی و آیینی را می‌سنجد. بُعد اعتقادی به باورهایی ناظر است که انتظار می‌رود، پیروان آن دین به آن‌ها اعتقاد داشته باشند؛ مانند این باور که در روز قیامت به اعمال ما به دقت رسیدگی می‌شود. بُعد تجربی یا عواطف دینی بر عواطفی ناظر است که دربردارنده احساسات مربوط به داشتن رابطه با جوهری روحانی، همچون خداست؛ مانند این گزاره که گاهی احساس می‌کنم به خدا نزدیک شده‌ام. بُعد پیامدی یا آثار دینی ناظر به تأثیر باورها، رفتارها، تجربه‌ها و دانش دینی بر زندگی روزمره پیروان آن دین است؛ مانند این گزاره که با پدیده بی‌حجابی باید با قاطعیت مبارزه کرد. بُعد آیینی یا اعمال دینی که شامل اعمال مشخصی، همچون عبادت، نماز، شرکت در آیین‌های دینی خاص، روزه‌گرفتن و... است؛ مانند گزاره هرچند وقت یک بار، برای خواندن نماز جماعت به مسجد می‌روم.

نمره‌گذاری در این پژوهش بر مبنای مقیاس پنج درجه‌ای لیکرت با گزینه‌های کاملاً موافقم، موافقم، نظری ندارم، مخالفم و کاملاً مخالفم تعیین شده است. همچنین، روایی پرسش‌نامه به صورت محتوایی، توسط متخصصان تأیید شد. پایایی پرسش‌نامه نگرش مذهبی به طور کلی ۰/۸۱ و به تفکیک، برای بُعد اعتقادی ۰/۷۷، تجربی ۰/۸۲، پیامدی ۰/۸۵ و بُعد آیینی ۰/۷۳ برآورد شد که حاکی از پایایی ابزار اندازه‌گیری است و معنادار است. تجزیه و تحلیل داده‌ها

در سطح استنباطی، ضریب همبستگی پیرسون و آزمون t مستقل و t تک‌نمونه‌ای، با استفاده از نرم‌افزار SPSS، نسخه ۱۸ انجام شد.

یافته‌ها

۱. یافته‌های توصیفی

بر اساس گروه نمونه، ۳۸/۶ درصد گروه نمونه، دانشجویان دختر و ۶۱/۴ درصد پسر بودند. از میان این تعداد ۸۳/۴ درصد کارشناسی و ۱۳/۸ درصد کارشناسی ارشد و ۲/۸ درصد در مقطع دکتری بودند. بیشتر افراد معدلی بین ۱۴ تا ۱۶ و ۱۶ تا ۱۸ داشتند. ۴۳/۴ درصد دانشجویان در رشته‌های فنی و ۴۶/۸ درصد در رشته علوم انسانی و بقیه در سایر رشته‌ها در حال تحصیل بودند.

۲. یافته‌های استنباطی

۲.۱. نگرش مذهبی دانشجویان دانشگاه آزاد واحد خرم‌آباد چگونه است؟

جدول ۱: مقایسه نگرش مذهبی دانشجویان بر اساس میانگین فرضی (۳)

متغیر	تعداد	میانگین	Df	t	sig
اعتقادی	۱۴۵	۴/۴۷	۱۴۴	۱۲/۹	۰/۰۰۰
تجربی	۱۴۵	۴/۴۲	۱۴۴	۸۴/۵	۰/۰۰۰
پیامدی	۱۴۵	۴/۳	۱۴۴	۷۳/۹	۰/۰۰۰
آیینی	۱۴۵	۴/۴	۱۴۴	۶۸/۳	۰/۰۰۰

جدول ۱ نشان داد که میانگین هریک از مؤلفه‌های نگرش مذهبی دانشجویان بیش از حد متوسط (۳) است و فرض ادعای پژوهشگر معنادار

است. بیشترین میانگین، مربوط به مؤلفه اعتقادی، به میزان ۴/۴۷ بود. آزمون t نشان داد که میانگین هریک از مؤلفه‌ها در سطح خطای ۰/۰۵ معنادار است.

۲.۲. آیا بین نگرش مذهبی دانشجویان دختر و پسر دانشگاه تفاوت وجود دارد؟

جدول ۲: مقایسه نگرش مذهبی دانشجویان دختر و پسر

Sig	t	میانگین	تعداد	متغیر	
۰/۰۱۶	۲/۸۶	۴/۷	۵۶	دختر	نگرش مذهبی
		۴/۲۹	۸۹	پسر	

جدول ۲ نشان داد که نگرش مذهبی دانشجویان دختر از دانشجویان پسر بیشتر است. آزمون t نشان داد که این تفاوت در سطح ۰/۰۵ معنادار است.

۳.۲. آیا بین نگرش مذهبی دانشجویان مقاطع گوناگون آموزشی دانشگاه تفاوت وجود دارد؟

جدول ۳: مقایسه نگرش مذهبی دانشجویان مقاطع گوناگون

sig	F	میانگین	تعداد	متغیر
۰/۴۱	۰/۹۸	۴/۲۴	۱۲۱	کارشناسی
		۴/۲۱	۲۰	کارشناسی ارشد
		۴/۳۵	۴	دکتری
		۴/۲۴	۱۴۵	کل

جدول ۳ نشان داد که نگرش مذهبی دانشجویان دکتری بیشتر از دو مقطع دیگر است؛ اما این تفاوت از نظر آماری معنادار نیست.

۴.۲. آیا بین نگرش مذهبی دانشجویان با معدل‌های گوناگون آموزشی دانشگاه تفاوت وجود دارد؟

جدول ۴: مقایسه نگرش مذهبی دانشجویان معدل‌های گوناگون

متغیر	تعداد	میانگین	F	sig
کمتر از ۱۴	۹	۴/۱	۰/۲۱	۰/۸۱
۱۴ تا ۱۶	۷۳	۴/۲۲		
۱۶ تا ۱۸	۴۴	۴/۳۳		
۱۸ تا ۲۰	۱۸	۴/۲۱		
کل	۱۴۵	۴/۲۷		

جدول ۴ نشان داد که نگرش مذهبی دانشجویان با معدل ۱۶ تا ۱۸ کمی قوی‌تر از سایر دانشجویان است؛ اما این تفاوت از نظر آماری معنادار نیست.

۵.۲. آیا بین نگرش مذهبی دانشجویان رشته‌های گوناگون آموزشی دانشگاه آزاد تفاوت وجود دارد؟

جدول ۵: مقایسه نگرش مذهبی دانشجویان رشته‌های آموزشی

متغیر	تعداد	میانگین	F	sig
علوم پایه	۱۷	۴/۲۲	۱/۱۲	۰/۲
انسانی	۶۵	۴/۲۷		
فنی	۶۳	۴/۲۲		
کل	۱۴۵	۴/۲۴		

جدول ۵ نشان داد که نگرش مذهبی دانشجویان رشته‌های علوم انسانی بیشتر از دو گروه دیگر است؛ اما این تفاوت از نظر آماری معنادار نیست.

نتیجه

نهادهای آموزشی، از جمله دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی کشور نمی‌توانند نسبت به رشد و پرورش نگرش‌های مذهبی و دینی دانشجویان بی‌اعتنا باشند؛ زیرا مهم‌ترین هدف آموزش عالی، تلاش در جهت ظرفیت‌سازی و فراهم کردن تجربه‌ها و فرصت‌های لازم برای آراستگی ارزشی و اخلاقی دانشجویان و درونی‌کردن ارزش‌های دینی در آن‌هاست. بنابراین، با توجه به اهمیت این موضوع، پژوهش حاضر در صدد بود که نگرش‌های مذهبی دانشجویان را بررسی و ارزیابی کند. یافته‌های پژوهش نشان داد که میانگین هریک از مؤلفه‌های نگرش مذهبی دانشجویان بیشتر از حد متوسط (۳) است و فرض ادعای پژوهشگر معنادار بود و تأیید شد. همچنین، بیشترین میانگین مربوط به مؤلفه اعتقادی و به میزان ۴/۴۷ بود. سراج‌زاده (۱۳۷۷) نیز به این نتیجه رسید که دانش‌آموزان در دو بُعد اعتقادی و عاطفی قوی‌تر و در دو بُعد دیگر، یعنی بُعد آیینی و پیامدی، ضعیف‌تر هستند.

ابراهیمی (۱۳۸۶) دریافت که در بیشتر دانشجویان دانشگاه اصفهان گرایش دینی وجود دارد و دانشگاه بر افکار و اعمال دینی حدود نیمی از دانشجویان تأثیر گذاشته است. همچنین، حبیب‌زاده (۱۳۸۴) دریافت که میزان پایبندی دانشجویان به جنبه‌های گوناگون دین‌داری و اریانس درخور توجهی دارد؛ به طوری که پاسخ‌گویان در جنبه‌های باورهای دینی و اخلاق و تکلیف‌های فردی، بیشترین نمره و در عبادت‌های جمعی و فردی دانش دینی، کمترین نمره را گرفتند. کرم‌الهی و تبریزی (۱۳۸۸) به این نتیجه رسیدند که وضعیت دین‌داری، نشانگر پراکندگی درخور توجه میزان پایبندی به ابعاد گوناگون دین‌داری است. به طوری که پاسخ‌گویان در باورهای دینی و اخلاق و تکلیف‌های فردی، بیشترین نمره و در عبادت‌های جمعی، احکام سیاسی، تنظیم شعائر دینی و مشارکت دینی، کمترین نمره را گرفته‌اند.

پژوهش علوی (۱۳۸۵) نشان داد که نگرش دینی دانشجویان در بُعد شناختی، عاطفی، پیامدی و رفتارهای دینی در حد مطلوب است. همچنین، این پژوهش نشان داد که دانشجویان به روز قیامت و حسابرسی به اعمال و رفتار معتقدند. آنان بر این باورند که قرآن کلام خداوند است و هر چه می‌گوید حقیقت محض است و این دنیای پر از ظلم، با ظهور حضرت مهدی علیه السلام پر از عدل و داد خواهد شد. همچنین آنان معتقدند، کسی که به خدا ایمان دارد از مرگ نمی‌هراسد و بدون باورهای دینی زندگی پوچ و بی‌هدف است. اغلب اوقات، این افراد برای خواندن نماز جماعت به مسجد می‌روند، با مسجد محل یا مؤسسه‌های اسلامی دیگر همکاری می‌کنند، در جشن‌های مذهبی و عزاداری‌ها که در مساجد و تکیه‌ها برگزار می‌شود، شرکت می‌کنند. همچنین، هرگاه این افراد به حرم یکی از امامان و اولیا می‌روند، احساس معنویت عمیقی

به آن‌ها دست می‌دهد و در همه حال از خداوند می‌ترسند و برای جبران گناهان از خداوند می‌خواهند که توفیق توبه یابند. آنان معتقدند که رهبران سیاسی باید کاردان و مذهبی باشند و با پدیده بی‌حجابی باید با قاطعیت مبارزه و درباره خرید و فروش مشروبات الکلی باید سخت‌گیری کرد.

علت رشدیافتگی جنبه‌های تجربی و اعتقادی نسبت به پیامدی و آیینی در دانشجویان این است که باورهای دینی نسبت به اعمال مذهبی که جنبه بیرونی و اجتماعی دارند، بیشتر رواج دارد؛ از این رو، ممکن است افراد به برخی باورهای خاص مذهبی ایمان داشته باشند؛ اما آن‌ها را به صورت اعمال مذهبی که از نظر اجتماعی پذیرفته شده است، نشان ندهند. این نکته را نیز باید مدنظر قرار داد که ابعاد اعتقادی و تجربی، بیشتر به موضوعات نظری مربوط هستند و ابعاد پیامدی و آیینی با موضوعات عملی دین‌داری مرتبط‌اند. همچنین، بین همه مؤلفه‌های نگرش مذهبی دانشجویان دانشگاه، رابطه مثبت و معنادار وجود داشت. بیشترین ارتباط بین مؤلفه نگرش اعتقادی و تجربی به میزان ۰/۳۵ بود. این بدین معناست که هر قدر تجربه‌های دینی در جوانان عادی بیشتر شود، باورهای دینی آنان نیز افزایش می‌یابد. در واقع، جوانان با انجام بیشتر آیین‌های دینی، تجربه‌های دینی بیشتری نیز می‌یابند و بیشتر جذب مذهب می‌شوند. همچنین، هر قدر بُعد پیامد دینی جوانان قوی‌تر باشد، به نوبه خود، باورها و تجربه‌های دینی آنان رشد بیشتری می‌یابند و برعکس.

آزمون نشان داد که نگرش مذهبی دانشجویان دختر از دانشجویان پسر بیشتر است؛ یعنی دختران از لحاظ نگرش مذهبی در سطح بالاتری قرار دارند. به نوعی می‌توان گفت که جنس در نگرش مذهبی دانشجویان تأثیرگذار است. با توجه به نتایج به دست آمده، لازم است که دست‌اندرکاران فرهنگی دانشگاه، به

ارتقای سطح نگرش مذهبی دانشجویان، به ویژه دانشجویان پسر توجه جدی کنند. آزاد ارمکی (۱۳۹۱)، مهربابی زاده (۱۳۸۹)، ظهور و توکلی (۱۳۸۲)، زکوی (۱۳۸۷)، نجفی و همکاران (۱۳۸۲)، صادقی و همکاران (۱۳۸۹)، سبکرو (۱۳۸۹) و رجالی (۱۳۹۱) نیز در پژوهش خود دریافته‌اند که نگرش مذهبی دانشجویان دختر، به طور معناداری بیش از پسران است.

تحلیل واریانس نشان داد که نگرش مذهبی دانشجویان دکتری بیشتر از دو گروه دیگر است؛ اما این تفاوت از نظر آماری معنادار نیست و به نوعی می‌توان گفت که مقطع آموزشی آن‌چنان در نگرش مذهبی دانشجویان تأثیرگذار نیست. اما آقابابایی و همکاران (۱۳۹۱) دریافته‌اند که میانگین خودارزیابی اسلامی دانشجویان در مقطع کارشناسی بیشتر از مقاطع تحصیلات تکمیلی است. سبکرو (۱۳۸۹) نیز در پژوهشی نشان داد که با افزایش میزان تحصیلات، نگرش مذهبی کمتر می‌شود. همچنین، آزمون تحلیل واریانس نشان داد که نگرش مذهبی دانشجویان رشته‌های علوم انسانی، بیشتر از دو گروه دیگر است؛ اما این تفاوت از نظر آماری معنادار نیست. به نوعی می‌توان گفت که رشته‌های گوناگون آموزشی در نگرش دانشجویان تأثیر ناچیزی دارد. کشاورز (۱۳۹۰) نشان داد که نگرش دینی دانشجویان دانشکده ادبیات و علوم انسانی از دانشجویان مهندسی قوی‌تر است.

خدایاری فر (۱۳۸۵) دریافت که میانگین نمره‌های نگرش مذهبی میان طلبه‌های حوزه علمیه قم، به طور معناداری بالاتر از میانگین نمره‌های نگرش مذهبی میان دانشجویان دانشگاه صنعتی شریف و دانشگاه تهران است. آقابابایی و همکاران (۱۳۹۱) دریافته‌اند که میانگین خودارزیابی اسلامی در دانشجویان رشته‌های الهیات و روان‌شناسی، بیشتر از سایر رشته‌هاست.

همچنین، نوربخش (۱۳۹۳) دریافت که رابطه معناداری میان نگرش به دین و رشته تحصیلی وجود ندارد؛ اما میان بُعد رفتاری نگرش به دین و رشته تحصیلی رابطه وجود دارد و نمره بُعد رفتاری نگرش به دین میان دانشجویان علوم انسانی بالاتر از سایر رشته‌هاست. آزمون تحلیل واریانس نشان داد که بین نگرش مذهبی دانشجویان با معدل‌های گوناگون آموزشی، تفاوت معنادار وجود ندارد. به عبارتی دانشجویان با معدل‌های گوناگون، نگرش مذهبی یکسانی دارند و فرض ادعای پژوهشگر معنادار نشد.

فرهنگ مادی‌گرا، پُرزرق و برق، هیجانی و لذت‌محور غرب، می‌تواند طرفداران زیادی میان جوانان جامعه ما پیدا کند؛ از این رو، انجام پژوهش‌های کاربردی و آسیب‌شناختی در این خصوص، بسیار ضروری است و باید از راهکارهای به‌دست‌آمده علمی و کاربردی، استفاده عملیاتی شود. به‌دست‌آوردن شناختی درست از ویژگی‌های جوان امروزی و نیازهای او و همچنین عرضه خوانشی صحیح و مبتنی بر اصول ثابت اسلامی از دین به وی، از جمله کارهای مهمی است که باید در برنامه‌ریزی آموزشی و پرورشی و فرهنگی کلان و خرد مدنظر قرار گیرد. به‌دست‌آوردن اعتماد جوان و برقراری رابطه درست با او اصلی‌ترین محور برخورد با جوان در فرایند تربیتی و شیوه‌های ایجاد باورپذیری دینی است. از این رو، باید در اجرای شیوه‌های باورپذیری دینی صبور بود و به‌دور از تعصب‌ها و احساس‌های نادرست، حرف‌های هرچند ناخوشایند وی را شنید و در بستر امن و همه‌جانبه فرهنگی و اجتماعی و تربیتی، وی را یاری کرد تا بهتر بیندیشد و بهتر احساس و انتخاب کند و راه سعادت دنیا و آخرت، یعنی دین‌مداری و خداخواهی را سرلوحه خود در زندگی قرار دهد.

پیشنهادهای تحقیق

۱. نتایج نشان داد که وضعیت نگرش مذهبی دانشجویان، نسبتاً مطلوب است، اما تا رسیدن به وضعیت کاملاً مطلوب فاصله دارد. رسیدن به وضعیت کاملاً مطلوب، مستلزم توجه و تلاش جدی تر مسئولان فرهنگی در دانشگاه‌ها، در زمینه ارتقای سطح نگرش مذهبی دانشجویان است. البته این پژوهش مدعی کم‌کاری مسئولان در زمینه مذهبی یا فرهنگی نیست؛ اما معتقد است که سطح فعالیت و یا کیفیت و دامنه تلاش‌ها باید گسترده‌تر شود. بنابراین، برای تعیین آثار فعالیت‌های مذهبی و فرهنگی، نیازمند پژوهشی جامع‌تر هستیم تا آثار این فعالیت‌ها بر نگرش مذهبی دانشجویان سنجیده شود.

۲. بررسی نشان داد که سطح نگرش مذهبی دانشجویان دختر از پسر، دانشجویان دکتری از دانشجویان کارشناسی ارشد و کارشناسی و نیز دانشجویان علوم انسانی از دانشجویان مهندسی بالاتر است. بنابر مطالعات انجام‌شده، لازم است که مسئولان دانشگاه‌ها، از جمله معاونت‌های فرهنگی دانشگاه‌ها، به ارتقای سطح نگرش مذهبی دانشجویان، به خصوص دانشجویان پسر و دانشجویان کارشناسی ارشد و کارشناسی و نیز دانشجویان مهندسی توجه جدی نشان دهند.

کتابنامه

۱. آزاد ارمکی، تقی و احمد غیاثوند، ۱۳۹۱، «تحلیل جامعه‌شناسی وضعیت دینداری جوانان با رویکرد بی‌شکلی دین‌ورزی»، پژوهش‌نامه دانشکده ادبیات و علوم انسانی، ش ۳۵، ص ۳۳ تا ۴۷.
۲. آقابابایی، راضیه و دیگران، ۱۳۹۱، «بررسی میزان خودارزیابی اسلامی دانشجویان دانشگاه اصفهان»، مجله راهبردهای آموزشی، س ۵، ش ۲، ص ۱۱۹ تا ۱۲۴.
۳. ابراهیمی، امرالله، ۱۳۸۶، «تحلیل عاملی، پایایی و روایی مقیاس نگرش مذهبی»، مجله سلامت روان، س ۱۰، ش ۳۸، ص ۱۰۷ تا ۱۱۶.
۴. احمدی، خدابخش، ۱۳۸۳، «نقش روابط جنسی در سازگاری زناشویی»، اولین کنگره خانواده و مسائل جنسی، دانشگاه شاهد.
۵. باقری، خسرو، ۱۳۸۷، «راهنمای درونی‌کردن ارزش‌های اخلاقی از طریق برنامه‌دستی»، فصلنامه مطالعات برنامه‌دستی، س ۲، ش ۸، ص ۸۱ تا ۱۰۵.
۶. جلالی‌مقدم، مسعود، ۱۳۷۹، درآمدی به جامعه‌شناسی دین و آراء جامعه‌شناسان بزرگ دین، تهران: نشر مرکز.
۷. جعفری، محمدتقی، ۱۳۷۵، فلسفه دین، دفتر نخست، تهران: مؤسسه فرهنگی اندیشه.
۸. حبیب‌زاده، ۱۳۸۴، بررسی انواع دینداری در بین دانشجویان دانشگاه تهران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد گروه جامعه‌شناسی دانشگاه تربیت مدرس تهران.
۹. خدایاری‌فرد، محمد، ۱۳۸۵، «تهیه مقیاس اندازه‌گیری اعتقادات و نگرش مذهبی دانشجویان دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران»، مجله روانشناختی، س ۳، ش ۴، ص ۲۶۹ تا ۲۸۵.

۱۰. رجالی، مه‌ری، ۱۳۹۱، «بررسی وضعیت نگرش مذهبی دانشجویان دانشکده بهداشت دانشگاه علوم پزشکی اصفهان»، مجله تحقیقات نظام سلامت، س ۸، ش ۲، ص ۳۱۴ تا ۳۲۰.
۱۱. روحانی صراف، جواد، ۱۳۸۷، «ارزش‌های دینی اسلام (تشیع) در سرمایه اجتماعی و توسعه در ایران»، مجموعه مقالات همایش سرمایه اجتماعی و توسعه در ایران، تهران: مؤسسه تحقیقات و توسعه علوم انسانی.
۱۲. زارع، مریم، ۱۳۸۰، بررسی تغییر نگرش‌ها و رفتارهای دینی جوانان، پایان‌نامه دوره کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران.
۱۳. زکوی، علی‌اصغر، ۱۳۸۷، «نگرش مذهبی دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی مازندران»، مجله علوم پزشکی مازندران، س ۱۶، ش ۶۶، ص ۸۸ تا ۹۱.
۱۴. سراج‌زاده، حسین، ۱۳۷۷، «نگرش‌ها و رفتارهای دینی نوجوانان تهرانی و دلالت‌های آن برای نظریه سکولارشدن»، نمایه پژوهش، ش ۸، ص ۱۰۵ تا ۱۲۰.
۱۵. شریفی، طیبیه، ۱۳۸۱، بررسی رابطه نگرش مذهبی با افسردگی، سلامت عمومی و شکیبایی در دانشجویان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد اسلامی اهواز.
۱۶. صادقی، محمدرضا و دیگران، ۱۳۸۹، «وضعیت نگرش مذهبی و سلامت روان در دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی مازندران»، مجله دانشگاه علوم پزشکی مازندران، ش ۲۰، ص ۷۵.
۱۷. طالبی، ابوتراب، ۱۳۸۰، «عملکرد دینی دانشجویان و نمادهای دینداری در میان دانشجویان دختر»، فصلنامه پژوهش، س ۵، ش ۲۰، ص ۷۷ تا ۹۶.

۱۸. ظهور، علیرضا و علی توکلی، ۱۳۸۲، «نگرش مذهبی بین دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی»، *ارمغان دانش*، س ۷ ش ۲۸، ص ۴۵ تا ۵۳.
۱۹. عثمان نجاتی، محمد، ۱۳۶۷، *قرآن و روانشناسی*، مشهد: بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی.
۲۰. علوی، حمیدرضا، ۱۳۸۵، «نگرش و رفتار دینی دانشجویان دانشگاه شهیدباهنر کرمان»، *مطالعات روانشناسی تربیتی*، س ۵، ص ۱۵ تا ۳۴.
۲۱. غیاثوند، احمد، ۱۳۸۶، «بررسی وضعیت رفتارهای دینی در بین دانشجویان»، *فصلنامه مطالعات ملی*، ش ۲، ص ۱۲۶ تا ۱۴۴.
۲۲. قراملکی، محمدحسن، ۱۳۸۹، «تأملی در کارکرد دین»، *فصلنامه حکمت و فلسفه*، ص ۷ تا ۲۴.
۲۳. کرم‌الهی، نعمت‌الله و علیرضا تبریزی، ۱۳۸۸، «بررسی وضعیت التزام دانشجویان به ابعاد و نشانه‌های دینداری»، *پژوهش‌نامه علوم/اجتماعی*، س ۳، ش ۲، ص ۵۵ تا ۷۲.
۲۴. کشاورز، امرالله، ۱۳۹۰، رابطه بین طبقه اقتصادی و اجتماعی دانشجویان و نگرش مذهبی آنها»، *مجله اخلاق حرفه‌ای*، س ۵، ش ۲، ص ۹ تا ۱۴.
۲۵. ملکیان، مصطفی، ۱۳۸۲، *معنویت؛ گوهر ادیان، سنت و سکولاریسم*، تهران: انتشارات صراط.
۲۶. مهرابی‌زاده هنرمند، مهناز، ۱۳۸۹، «مقایسه نگرش مذهبی و سلامت روانی دانشجویان دختر و پسر دانشگاه آزاد اسلامی واحد بهبهان»، *مجله روان‌شناسی و دین*، ش ۶، ص ۳۴ تا ۵۱.
۲۷. نجفی، محمود، ۱۳۸۲، *بررسی رابطه کارایی خانواده و دینداری، هویت دانش‌آموزان دختر و پسر پایه سوم متوسطه شهر تهران*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علامه طباطبایی.

۲۸. یونگ، کارل گوستاود، ۱۳۸۴، *روانشناسی دین*، ترجمه فؤاد روحانی، تهران: انتشارات فرانکلین.

۲۹. سبک‌رو، مهدی، ۱۳۸۹، «بررسی رابطه نگرش دینی با ابعاد شخصیتی در دانشجویان دانشگاه تهران»، *مجله تربیت اسلامی*، س ۵، ش ۱۱، ص ۱۸۹ تا ۲۰۳.

۳۰. نوربخش، یونس، ۱۳۹۳، «رابطه متغیرهای دانشگاهی و نگرش دانشجویان به دین»، *فصلنامه مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران*، س ۳، ش ۱، ص ۳۳ تا ۶۰.

31. Bierman A. (2009). Does religion buffer the effects of discrimination mental health? differing effect by race. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 45(4):551-565.

32. Miller, L., Davies, M., and Greenwald, N. W. (2000). Relationship between family a substance use and abuse among adolescents in the national co morbidity survey. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*. 39, 1190-1197.

33. Merrill, R. M., Folsom, J. A. & Christopherson, S. S. (2005). The influence of family religiosity on adolescent substance use according to religious preference. *Social Behavior and Personality*, 33(8), 821-836.

34. Newman, G. S. & Pargament, K. I. (1990). The role of religion in the problem – solving process. *Review of Religions*, 31, 393-403.